

ציונות יהדות מוקרטיה לדרך

"וַיֵּצֵא יוֹסֵף וַיְמַלְאוּ אֶת כְּלֵיהֶם... וְלָתֵת לָהֶם צִדָּה לַדֶּרֶךְ וַיַּעַשׂ לָהֶם כֵּן..."

בראשית מב, 25

מנחם בגין
בצעירותו.

מנחם בגין: מנהיג של רעיון ומעש (1913-1992)

מנחם בגין, נולד למשפחה יהודית-ציונית בעיירה בריסק שבפולין, כיהן כנציב בית"ר בפולין, פיקד על האצ"ל (הארגון הצבאי הלאומי), אחת המחתרות שלחמה לשחרור ארץ ישראל משלטון המנדט הבריטי. לאחר הקמת המדינה ייסד את תנועת החרות, תנועה לאומית ליברלית, שהיוותה אופוזיציה מרכזית לשלטון מפא"י ומפלגות הפועלים ב-29 השנים הראשונות למדינת ישראל.

עם היבחרו לראשות הממשלה במאי 1977, פעל ראש הממשלה מנחם בגין למימוש החזון הלאומי ליברלי בתחום הכלכלי חברתי כאשר נקט במדיניות של שוק חופשי עם דאגה סוציאלית, הדגיש את זהותה היהודית של המדינה, פעל לחזק את אחיזתה בחבלי המולדת ולהשכין שלום בגבולותיה, יזם פעולות צבאיות למען ביטחונה הלאומי ופעל לביצור ערכי המשפט, החרות והדמוקרטיה. בספטמבר 1983 הודיע על פרישתו מראשות הממשלה והסתגר בביתו עד למותו בד' אדר ב' תשנ"ב (9 במארס 1992). המונים ליוו את ארונו שנטמן בהר הזיתים בירושלים.

ביחידת לימוד זו, נבקש לבחון ולברר את תפיסת עולמו של בגין, את הערכים בהם האמין ושאותם ניסה להוציא אל הפועל עם היבחרו לשלטון. לא פחות חשוב מכך ברצוננו לבדוק את תקפותם של ערכים אלו אל מול המציאות של ימינו אנו. בחלקים השונים של חיבור זה ניסינו להביא מקורות נוספים מהתנ"ך, מהוגים שונים שכתבו בנושאים הנידונים וחומרים ויזואליים. אנו מקווים שתפיקו את המירב מהעיסוק בחומרים אלו ובמשמעותם.

מנחם בגין במדי בית"ר
(מצדיע) בעת ביקור
זאב ז'בוטינסקי בפולין.

עליזה ומנחם בגין
מצביעים בבחירות
1977, ערב המהפך.
צלם: יעקב סער.
באדיבות לע"מ.

מנחם בגין במסדר
החטיבה הירושלמית
של האצ"ל.

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
המטה למורשת ותרבות ישראל

מרכז מורשת
מנחם בגין

הרב אלכסנדר שינדלר, מנהיג הזרם הרפורמי ואחד מראשי הקהילה היהודית בארה"ב, אמר לאחר פגישתו עם מנחם בגין כי הוא ראש הממשלה היהודי ביותר שהיה למדינת ישראל. מנחם בגין שהיה יהודי מאמין ראה בדת היהודית מרכיב מרכזי בתודעה הלאומית. לדת ישראל היתה בעיניו תפקיד מכריע בהגדרת זהותו של העם היהודי ובשמירת אחדותו וייחודו אל מול עמי תבל. במהלך פעילותו בכנסת ישראל יצא מנחם בגין חוצץ כנגד כל ניסיון להפריד בין דת ומדינה ותמיד אימץ את הגישה האורתודוקסית בנושאים הקשורים לגיור והלכה. עם היבחרו לראשות הממשלה דרש בגין כי "אל על", חברת התעופה הלאומית של ישראל, תפסיק את טיסותיה בשבת ופעל לאכיפת חוקי השבת במשנה תוקף.

"ועכשיו ניצבת השאלה, אם ביחס ליהודים אפשר להפריד בין לאום ובין דת. אני מביע את הכרתי: אין להפריד ביחס ליהודים בין לאום ודת, אי אפשר להפריד, אסור להפריד, לא יתכן שנפריד. יש מי שזכאי לשאול: למה? יש עמי תרבות גדולים שבהם קיימת הפרדה כזאת. יכול להיות צרפתי קתולי, פרוטסטנטי, מוסלמי; יכול להיות ערבי מוסלמי ונוצרי, יכול להיות הודי ברהמני, בודהיסטי, מוסלמי, נוצרי. למה אין להפריד אצלנו? ... עמים אחרים החלו בפראות, ביערות, במערות, בפחד מפני הרעם והברק ובהשתחוות בפני הכוכבים. באו עמים נכריים והטילו עליהם את דתם; באו שליטים זרים החליפוה, והטילו דת אחרת.

אחרת קם עמנו. הוא החל עם הבשורה האלוהית. עמה הוא חי: עמה ירד מצרימה; עמה היה בבית העבדים; עמה יצא הימנו; עמה נדד במדבר; עמה קבל תורה; עמה שב וכבש את ארץ המכורה; עמה הקים מדינה עצמאית; עמה הוליד נביאים; עמה שועבד; עמה מרד; עמה ניצח; עמה נפל; עמה דוכא; עמה פוזר בעמים; עמה שב לארץ-ישראל. כך קם עמנו וכך הוא חי במשך הדורות... כך קם כך חי העם היהודי."

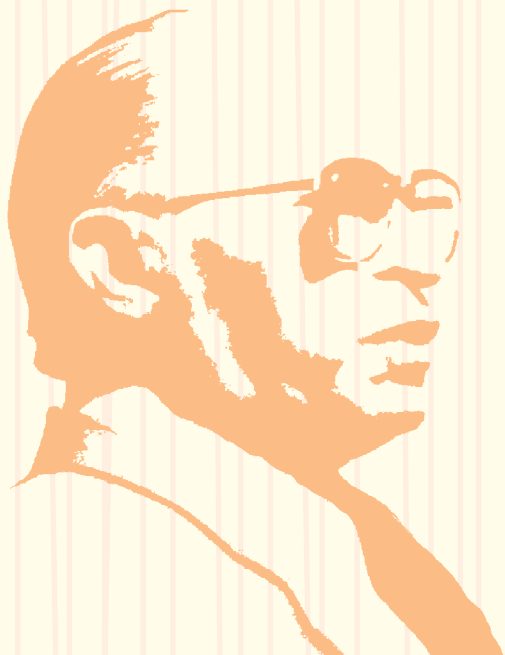
מנחם בגין, עתון חרות, אל ננתק את הקשר בין עמנו לבין אלוהי אבותינו!, 11.07.1958.

דגל ישראל בכותל המערבי.
צלמת: תמר דרמון.

"צריכים אתם לשוות לנגד עיניכם את העובדה שהיהודים אינם עם ככל העמים - אם יאבו להכיר בעובדה זו ואם ימאנו. הם תופעה חד-פעמית שאין דוגמתה: הם חברה אשר בה הותכו ונצטרפו לאחדות שאין להתירה הווית עם מחד ואמונה מאידך. ואמונה זו קשורה מראשית ימיה בארץ זו - אותה ארץ אשר אדון העולמים בכבודו ובעצמו שלח אליה את העם, כדי שיעלה הוא את הארץ לכלל שלמות, ומאידך כדי שתביא אותו לידי שלמות - שני הדברים כאחד, למען אתחלתא דגאולה, למען ראשית "תיקון עולם במלכות שדי".

מרטין בובר. ארץ לשני עמים. שני עמים בארץ ישראל (יוני 1947).

- מהו ההבדל, לפי קטעים אלו, בין עם ישראל לעמים אחרים, שבגללו אצלנו לא ניתן להפריד בין דת ולאום?
- מה היחס שלכם כלפי יהודי התפוצות, השייכים ללאום היהודי, אך אינם אזרחי מדינת ישראל?

אחד הנדבכים המרכזיים בהשקפת עולמו של מנחם בגין היה עקרון שלמות המולדת, דבקתו של בגין בחזון ארץ ישראל השלמה ואהבתו אותה היו לשם דבר בציבוריות הישראלית. בהיותו באופוזיציה קרא לשחרור המולדת משני עברי הירדן ועם פרוץ מלחמת ששת הימים פעל כחבר הממשלה לשחרור ירושלים ולגאולת יהודה, שומרון וחבל עזה. כראש ממשלה הרגיש כי נפלה בחלקו הזדמנות פז לממש את חלומו. מנחם בגין פעל, כראש ממשלת ישראל, להקמת עשרות ישובים חדשים לאורכה ולרוחבה של ארץ האבות, בהם ראה את הביטוי העליון להתגשמות ההבטחה האלוהית.

"חיילים, אחיות ואחים, בארגון האומות המאוחדות נפלה החלטת הביתור. והעם צוהל. לא נאשים אותו. נפשו עורגת לפריקת עול השעבוד, נפשו צמאה לעצמאות. המושגים: מדינה, ממשלה, צבא... הפכו ליקרים שבחלומות העם. וכשנאמר, כי אלה יהיו למציאות, צוהל העם. בל נאשימו. הוא סבל סבל על-אנושי. דמו ניגר כמים. מיליוני בניו הושמדו. כל אויביו קמו עליו להשמידו. עתה נראים לו באופק נחמה ורווחה זמנית. ולקראתן שש לבו. בל נאשים את העם. אך נצא לקראתו בראש מורם ונאמר: אנחנו, אשר את נפשנו נתנו ללא שיור למען יום הפדות, אנחנו איננו שמחים. ובתוגתנו גדולת שליחותנו ההיסטורית. כי המולדת לא שוחררה. המולדת בותרה."

מנחם בגין, תגובה להחלטת האו"ם על חלוקת הארץ, 30.11.47.

"הממשלה החדשה אשר תורכב ע"י תלמידיו של זאב ז'בוטינסקי תתייצב בפני הכנסת, תבקש מרוב חבריה אמון ותכריז - על דעת המקום, על דעת אבותינו הקדושים, על דעת נבחריה, באזני כל היהודים, באזני כל הערבים, באזני כל עמי תבל, כי זכותו של עם ישראל על ארץ ישראל בשלמותה ההיסטורית לא עורערה, לא תעורער ואינה ניתנת לערעור ע"י שום כיבוש זר. זכות אלוהית היא, זכות נצחית היא ובעזרת האלהים נגשים אותה."

מנחם בגין, עתון חרות, נאומו של מנחם בגין בפתיחת הועידה הרביעית של תנועת החרות. 05.10.1956.

"אמר רבי יצחק: לא היה צריך להתחיל [את] התורה אלא (שמות יב ב) מהחודש הזה לכם, שהיא מצווה ראשונה שנצטוו [בה] ישראל, ומה טעם פתח בבראשית, משום (תהילים קיא ו) כוח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גויים, שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גויים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו."

רש"י בראשית א', א'.

לפניכם דעות נוספות על שלמות הארץ:

נעמיד את דרישותינו מאת המדינה על המינימום, על שתיים: א. סידור היחסים עם הערבים על ידי יציאה מן המצב הקיים, ב. מידה של עצמאות. אילו השגנו את הדבר הראשון - שלום עם הערבים שבתוכנו ושמוחצה לנו, מעין הסכם לאי-התקפה מחוץ ולא-חתירה מבית - היה מן הראוי לשלם תמורתנו מחיר גבוה. איני חושש לומר: אפילו עד כדי קיצוץ במה שלפי הכרתנו מגיע לנו, אפילו עד כדי צמצום מסוים של שטח פעולתנו והתפשטותנו. איננו יכולים לשכוח אפילו רגע אחד כי כל מלחמה עולה ביוקר, ושום מלחמה בימינו אינה ערובה לנצחון, וגם המנצח לא מובטח לו שיאכל פרי נצחון, ובמקום לשלם מחיר מלחמה מוטב לשלם מחיר שלום ועבודה ללא הפרעות.

ברל כצנלסון בנאום במועצת, פועלי ציון - התאחדות. ציריך, אוגוסט 1937.

ייתכן שהערבים יתנהגו לפי רגש נציונליסטי [לאומי] עקר ויאמרו לנו: מוטב שהנגב יעמוד בשממתו מאשר התיישבותם של יהודים בתוכו. ואז נצטרך לדבר איתם בשפה אחרת, ותהיה לנו אז גם שפה אחרת - שלא תהיה בלי מדינה.... ברור שיהיה לנו אז עניין לא רק עם הערבים שבארץ ישראל. ייתכן מאוד שהערבים מהארצות השכנות יבואו לעזרתם, אבל כוחנו יהיה יותר גדול...להקים מיד מדינה יהודית, אפילו לא בכל הארץ. השאר יבוא בהמשך הזמן. מוכרח לבוא.

מכתב של בן גוריון לבנו עמוס, 5.10.1937.

- על איזו זכות מדבר בגין? מדוע לדעתו לעם ישראל יש זכות לכוון מדינה ריבונית בארץ ישראל השלמה? מנו את הסיבות השונות והסבירו אותן.
- מדוע חשוב לבגין להדגיש כי ההכרזה בדבר זכותנו על הארץ תהא על דעת כל אותם גורמים שהוא מציין, כגון 'אבותינו הקדושים' או 'בנינו הגיבורים'? למי הוא מתכוון וכיצד הם נותנים תוקף לטענתו?
- בגין מציין את הזכות של עם ישראל על הארץ כ- 'זכות אלוהית'. מהי כוונתו בכך, ועל מה הוא מסתמך? האם ללא אמונה באלוהים נחלשת זכותו של עם ישראל על ארץ ישראל?
- כיצד תומך או סותר פירוש רש"י, את עמדתו של בגין על שלמות הארץ?

- השוו בין עמדתו של בגין, לבין עמדותיהם של בן גוריון וברל כצנלסון. במה הן דומות ובמה הן שונות?

שוויון זכויות ודמוקרטיה

נאמן לתורתו הליברלית של מורו ורבו, זאב ז'בוטינסקי, נלחם בגין, במהלך שנותיו הרבות בכנסת ישראל, למען ביסוסו של שוויון זכויות מלא לכלל אזרחי ישראל (ערבים ויהודים כאחד). במסגרת דבקותו בשוויון זכויות ובערכים דמוקרטיים היה בגין לאחד המנהיגים שהובילו את המאבק לביטול הממשל הצבאי שהוטל על ערביי ישראל.

"יש אומרים כי אי אפשר לנו לתת שיווי זכויות מלא לאזרחים הערביים של המדינה, משום שאין חל עליהם שיווי חובות מלא. אף זאת טענה מוזרה. נכון, אנו החלטנו לא לחייב את התושבים הערביים, בניגוד לדרוזים, בשירות בצבא. אבל כך החלטנו מרצוננו החופשי. ואני סובר שהנימוק המוסרי הוא בר-תוקף. "והיה כי תקראנה מלחמה", איננו רוצים שאזרח ערבי אחד יעמוד לפני הנסיון האנושי החמור הזה, בו עמדו בני עמנו במשך דורות, ובייחוד במלחמת העולם הראשונה באירופה, של התנגשות מזויינת נגד בן עמו. וכל עוד זהו מצב הדברים, הנימוק, כפי שאמרתי, יש בו כוח שיכנוע רב. אבל, האם אין שוויון זכויות במדינת ישראל לתושביה הערביים והדרוזים, במהות הדברים? משום מה עלינו במו ידינו ובמו פינו לבטל את אשר אנחנו נותנים לתושביה ולאזרחיה של מדינתנו ללא הבדל דת ולאום? אנחנו נותנים להם שוויון זכויות בשפתם, בתרבותם, בהתקדמותם המשקית. תושביה הערביים של מדינת ישראל נמצאים מבחינה משקית ואף תרבותית במצב טוב יותר מאשר התושבים הערבים כמעט בכל המדינות הערביות. אם אנחנו נותנים להם שוויון זכויות כזה בתוכן, משום מה עלינו ליטול את הכוח המוסרי שכבר קיים במדינתנו? ועל ידי מה? על ידי המשכת קיומו של הממשל הצבאי ההופך את כל הקערה על פיה. הערבים במדינתנו מתקדמים מבחינה כלכלית, לומדים, מקבלים השכלה, נעים באופן חופשי למעשה, יושבים בכנסת, מדברים ערבית, ובצדק. כולנו הסכמנו לכך, כי מאז נטלנו לידינו את דגל ציון, אנחנו מאמינים שבמדינת היהודים צריך להיות ויהיה שוויון זכויות לכל אזרחיה ללא הבדל דת, לאום ומוצא."

מנחם בגין בדיון בכנסת על ביטול הממשל הצבאי, 20 בפברואר 1962.

"כְּאֶזְרַח מִכֶּם יִהְיֶה לְכֶם הַגֵּר הַגֵּר אִתְּכֶם, וְאָהַבְתָּ לּוֹ כְּמוֹךָ -
כִּי-גֵרִים הָיִיתֶם, בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: ֹאֲנִי, יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם"

ויקרא יט 34.

"מִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לְכֶם, כְּגֵר כְּאֶזְרַח יִהְיֶה:
כִּי אֲנִי יְהוָה, אֱלֹהֵיכֶם"

ויקרא כד 22.

"דמוקרטיה אין פירושה רק צורת שלטון, אלא מעיקרה היא אורח חיים. דמוקרטיה, לפי דעתי, פירושה קודם כל הכרת אמת בשוויון האדם ושנית שכנוע. אם אין איש יכול לשכנע את רעהו, לא יתכנו חילופי שיטה וחילופי גברי הקשורים בהם. ושלטון בלי חילופים הוא שלטון על העם ולא של העם. חילופי-שיטה-וגברי הם אמת הבנין הדמוקרטי."

מנחם בגין, עתון חרות, מחזות וחזיונות. 24/01/1958.

- מהם העקרונות הדמוקרטיים החשובים והמרכזיים בעיני בגין?
- האם אתם מסכימים?
- מה הייתם מוסיפים או משמיטים?

הכנסת מבט מדרום. חלק מהזכויות שמורות (לפי cc-by-sa) ל-Beny Shlevich.

"מעשה ברבן גמליאל זקנים שהיו מסובין ביריחו, הביאו לפניהם כותבות (תמרים מיובשים) ואכלום. ונתן רבן גמליאל רשות לברך (ברכה אחרונה), קפץ רבי עקיבא וברך ברכה אחת מעין שלוש. אמר לו רבן גמליאל: עקיבא מה לך אתה מכניס ראשך בין המחלוקת? אמר לו: למדתנו רבינו 'אחרי רבים להטות', אף על פי שאתה אומר כך וחביריך אומרים כך, הלכה כדברי המרובין."

תוספתא ברכות ד, יב.

- כיצד בא לידי ביטוי הרעיון המקראי של אהבת הגר בדבריו של מנחם בגין?
- רבים, שאינם מכירים את בגין ואת תפיסת עולמו הליברלית, היו מתפלאים על אמירתו זו של בגין. נסו להסביר ממה יכולה לנבוע פליאה זו?

- מהו העיקרון שרבי עקיבא מציג?
- האם, לדעתכם, בגין היה מסכים איתו? נמקו.

מנחם דבק במסורת הדמוקרטית-ליברלית של הפרדת הרשויות וחשיבותה בהגנה מפני שלטון הרוב שעלול לפגוע בחירויות היחיד. מנחם בגין קבע כי במשטר הפרלמנטרי הנהוג בישראל הרשות המבצעת, קרי ממשלת ישראל, שולטת באמצעות הרוב שלה בכנסת גם ברשות המחוקקת ולכן יש לפעול לעליונות הרשות השופטת על הרשות המבצעת והמחוקקת. לפיכך הוביל מנחם בגין מאבקים רבים שתכליתם שמירת עליונותה ועצמאותה של הרשות השופטת בישראל, הן בהליך מינוי השופטים, הן במעמד השופטים בישראל והן בקביעת הסייגים לשלטון הרוב ויכולתו לפגוע בחירויות האזרח.

העם. אפשר להקשות נגדו כלום זוהי דמוקרטיה שאיש אחד, או אחד-עשר או חמשה-עשר אנשים הקרויים "מיניסטרים" ישללו מאת העם את זכויותיו האלמנטריות ויניעו את ה"רוב שלהם" בבית הנבחרים לקבל "חוק" שעל פיו כל חייל או שוטר, רשאי לאסור ולכלוא כל אדם שיהיה חשוד בעיניו, או להיכנס לביתו של אזרח ולערך בו חיפוש או לפתוח את מכתביו של האזרח וביניהם את מכתביו המשפחתיים האינטימיים... על כן חייב העם, אם הוא בוחר בחירות, לקבוע את זכויותיו גם מול בית הנבחרים, לבל יוכל הרוב שבו, המשרת את השלטון יותר מאשר הוא מפקח עליו, לשלול את הזכויות הללו. את זאת אפשר להשיג רק בדרך של "עליונות המשפט", כלומר קביעת החירויות כ"חוק היסוד" או "חוק עליון" ומתן סמכות לחבר שופטים לבטל את תקפו של חוק, הנוגד את חוק היסוד, הסותר את החירויות האזרחיות."

מנחם בגין. השקפת חיים השקפה לאומית (קווי יסוד). 1951.

"עליונות המשפט תתבטא בכך, שלחבר שופטים בלתי תלויים תוענק לא רק הסמכות לקבוע, במקרה של תלונה, או חוקיותה או צדקתה של פקודה או תקנה אדמיניסטרטיבית מטעם מוסדות השלטון המבצע, אלא גם הסמכות לחרוץ משפט, במקרה של קובלנה, האם החוקים, המתקבלים על-ידי בית הנבחרים... מתאימים לחוק היסוד או סותרים את זכויות האזרח שנקבעו בו. את זכות הגשת הקובלנה המשפטית ביחס ל"חוקים" יש להעניק לכל אזרח, אם הוא רואה את עצמו נפגע על ידם במישרין או בעקיפין ודבר המשפט יקום... למה יש וישאלונו - בשם ה"דמוקרטיה", כמובן: כלום זה דמוקרטי, שחמישה או שבעה או אחד-עשר אנשים, אשר לא נבחרו על-ידי העם, יוכלו לבטל על-ידי החלטתם הקרויה "פסק דין" החלטה שנתקבלה בצורת חוק על ידי נבחרים העם? זוהי שאלה מדיחת-דעת: הדמוקרטיה, המוצגת על ידי מי שהציג את השאלה הזאת, אינה אלא סילוף המושג של שלטון

בית המשפט העליון, 1953.

- מדוע יכולתה של מערכת המשפט לבטל חקיקה לא פוגעת בעיני בגין בדמוקרטיה? האם אתם מסכימים עם עמדתו? מדוע?
- כיצד מגינה מערכת משפט בלתי תלויה על זכויות הפרט על פי קטע זה?
 - אילו בעיות נוספות היו יכולות להתעורר במדינה בה מערכת המשפט כפופה לרשות המחוקקת או המבצעת?

מאזני צדק מתוך מוזיאון בגין. צלמת: תמר דרמון.

• כתבו "מכתב קוראים" בשמו של מנחם בגין, כתגובה לכתבה.

ממחקר מקיף שערך פרופ' אריה רטנר, ראש המרכז לחקר משפט וחברה באוניברסיטת חיפה, עולה כי בעשור הראשון של שנות האלפיים חלה שחיקה דרמטית במידת האמון שהעניק הציבור הישראלי לבית המשפט העליון. בשנת 2010 רק 36% מהציבור היהודי-הכללי (שאינו שייך לחברה החרדית או למתנחלים) הביע אמון בבית המשפט העליון (לעומת 61% בתחילת העשור). בקרב הציבור החרדי זוכה בית המשפט העליון לאמונם של כ-9% מהאוכלוסייה.

במהלך מלחמת העולם השנייה נעצר בגין על ידי המשטרה החשאית הסובייטית ונשלח למחנה כפייה סובייטי. אירועים אלו היוו אבן דרך בעיצוב הגותו של בגין בנוגע לחשיבות חירויות האזרח. שנים אחר כך, בהיותו חבר בכנסת ישראל, שר וראש ממשלה, הקדיש בגין רבות מזמנו לעיגון זכויות אלו. מנחם בגין נאבק להגן על זכויות הפרט אל מול שלטון הרוב ורשויות המדינה, למניעת השימוש באלימות בחקירות השב"כ ולהרחבת חרות הביטוי, המחשבה והאמונה.

"האדם חייב להיות חופשי במחשבותיו ובאמונתו; הוא חייב להיות חופשי במתן ביטוי למחשבותיו, אם בעל-פה ואם בכתב; וכדי שלא תתרוקנה החירויות הנפשיות האלה מתכנון, חייב האדם היחיד להיות חופשי מעונש, או מפחד מפני עונש, חופשי מאיסור, או ממאסר שרירותי עבור מחשבותיו, אמונתו והפצתם ברבים."

מנחם בגין, השקפת חיים והשקפה לאומית (קווי יסוד), 1951.

"אנו לוחמים למען חרות האדם והאזרח; אנו לוחמים למען הפרדה גמורה בין ענפי הממשל, המחוקק המוציא לפועל, והמשפטי; אנו נעמוד על המשמר של זכויותיהם האזרחיות של אזרחינו, של חופש הדיבור והמחשבה, של חופש ההתארגנות ושל חופש האופוזיציה. כי עובדה בלתי מוטלת בספק היא: במקום שאין אופוזיציה, אין שום קיום לחופש..."

מנחם בגין, עתון חרות, גאום במהלך ביקורו הראשון בניו יורק לאחר הקמת המדינה, בו הציג את עיקרי האמונה של תנועת החרות 13.12.1948.

"מהו תוכן העבודות? בימי קדם, או בימי הפיאודליזם, או בימים שקדמו למהפכת-לינקולן באמריקה הצפונית, בימים שבהם היו "אדונים" ועבדים, היה אדם אחד שליט על נפשו ומפרנס את גופו של השני. העבד היה מובטח בעבודתו, שהייתה מפרכת ובלחמו, שהיה צר; "האדון", המנצל - "המפרנס" היה השליט אף על הנפש, הוא היה זכאי להצליף את העבד בשוט ואף להוציאו להורג. תורת-ישראל שנאה את העבודות וּבָזָה לעבדים-מרצון. תורתנו ציוותה - בימים ההם! - להעניש קשות, להטיל קלון על איש עברי שיצהיר "אהבתי את אדוני", ויעדיף את בטחונו החומרי על חרותו הנפשית."

מנחם בגין, השקפת חיים והשקפה לאומית (קווי יסוד), 1951.

"...וזאת המעלה עצמית לישראל שהם ראויים להיות בני חורין מצד עצם מעלתם, ודבר מקרי לא יבטל דבר עצמי כלל כי עדיין על ישראל המעלה הזאת שהם בני חורין בעצמם עם השעבוד, במקרה, כי אחר שהוציא הקדוש ברוך הוא את ישראל ממצרים ונתן אותם בני חורין."

המהר"ל גבורות ה', עמוד רעד.

- בגין טוען ש-במקום שאין אופוזיציה [תנועה המתנגדת באופן רשמי ומוכר למפלגות השלטון ומציעה דרך חלופית], אין שום קיום לחופש, האם אתם יכולים להביא דוגמא למקרה שעלול להתרחש במדינה בה אין אופוזיציה?
- הסבירו מדוע בגין קושר בין עקרון הפרדת הרשויות [פיצול סמכויות השלטון בין הרשות המחוקקת, הרשות המבצעת, והרשות השופטת] לבין חירות האדם?

"אולם בסוף פסוק, תכריע בשביל כל אדם חופשי, קיומה או אי קיומה של חרות מסוימת אשר אפשר לכנותה בשם; 'חרות הפקפוק' [החופש להטיל ספק]. מקום שם נוהגת חרות זו, ישנה תקווה לשינויים וישנה אפשרות להתנגדות. מקום שם נדרשים האנשים להאמין בדבר האדם לא פחות, ואף יותר, מאשר להאמין בדבר האלוהים - ועליו הם מלגלים [על דבר האלוהים] - שם אפסה כל תקווה."

מנחם בגין, עתון חרות, דברים באספת-עם. 27/08/1950.

- מה דעתכם על חירות הפקפוק עליה מדבר בגין? כתבו עמדתכם המנומקת: האם ולמה היא חשובה? מה מקומה בין חירויות האדם האחרות?
- האם, לדעתכם, "חירות הפקפוק" קיימת בימינו, במדינת ישראל? הסבירו, נמקו והביאו דוגמאות.

- מהם המרכיבים היהודיים של תפיסת החרות של בגין?
- מה בדבריו הופך את החירות מערך לאומי פרטי (של עם ישראל) לערך כלל - אנושי?

שוק חופשי ודאטה סוציאלית

"לא-תעשיק שכיר עני ואביון מאחיד או מגרד אשר בארצך בשעריך. בילמו תתן שקרו ולא-תבוא עליו השמש, כי עני הוא, ואליו הוא נשא את-נפשו, ולא-יקרא עליך אל-יהוה והיה כף חטא.... לא תטה משפט גר יתום ולא תחבל בגד אלמנה. וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך יהוה אלהיך משם על-פני אנכי מצרף לעשות את-הדבר הזה." דברים כד, יד-כב.

המדינה הסומכת

"[יש] שני טיפוסים של מדינות. את האחת אפשר לקרוא; 'המדינה המפקירה', את השניה - 'המדינה המעבידה'. מהי 'מדינה מפקירה'? סימן ההיכר שלה הוא בעיקר חברתי... מדינה המפקירה את המוני אזרחיה ותושביה לקיום לא קיום, לרעב, או לאבטלה, או לשניהם גם יחד. מדינה מעבידה מהי? סימן ההיכר שלה הוא גם מדיני וגם חברתי. החירות בה מתה. המדינה נוטלת מידי אזרחיה את כל מקורות הפרנסה ומרכזת אותם בידיה... את המדינה, שתעלה מנסיון התנגשות הקצוות, מיסורי המדינות המפקירות והמעבידות כאחת, אפשר יהיה אולי לכנות בשם 'המדינה הסומכת'... משמעות כפולה לפועל, 'לסמוך'. אפשר 'לסמוך על'... ואפשר 'לסמוך את'..."

במשך שנים זעק מנחם בגין את זעקתם של שכבות המצוקה והיה פה לקיפוח החברתי והעדתי ממנו סבלו. עם הגיעו לראשות הממשלה יזם בגין, לצד מדיניות כלכלית ליברלית שקידמה את ערכי השוק החופשי והיוזמה הפרטית, פרויקטים חברתיים מהגדולים בתולדות המדינה. אחד מצעדיה הראשונים של ממשלת בגין היה החלטה על פתרון מצוקת הדיור בישראל והשקת התוכנית 'שיקום שכונות'. תוכנית מפורטת לשיקום פיזי וחברתי ב 160 שכונות מצוקה וישובי פיתוח יצאה לדרך. בנוסף העבירה ממשלת בגין את חוק "תיכון חינוך" וחוק "הבטחת הכנסה" שהיטיבו עם האוכלוסייה הנזקקת במדינת ישראל.

"על שלושה דברים העולם עומד על תורה ועל עבודה ועל גמילות חסדים" משנה, מסכת אבות פרק א', משנה ב'.

המדינה בה החרות והצדק צועדים יחדיו, אינה מעבידה את אזרחיה... היא סומכת עליהם, על יוזמתם, על תבונתם, על יושרם, על כושר היצירה שלהם. אך היא אינה מפקירה את אזרחיה. היא סומכת אותם. היא דואגת לכך, שכל אזרח ותושב, הכשר לעבודה, יקבלנה; שכל העובד יזכה כפרי עבודתו, בקיום הוגן לו ולבני ביתו; ושכל מי שאינו אשם בביטולו מן העבודה, וכל מי שאינו מסוגל לעבוד, לא יושלך ולא יפול. זהו הליברליזם האמיתי. ואלה ההבדלים."

מנחם בגין, עתון חרות, 17/01/1958.

- מה הבדל בין "מדינה מפקירה" ובין "מדינה מעבידה", עפ"י בגין? האם לדעתכם, מדינת ישראל כיום היא מדינה מפקירה או מדינה מעבידה? הסבירו ונמקו.
- בגין מציע מודל שלישי, הוא מודל "המדינה הסומכת". מה מאפיין מדינה זו? מהם העקרונות המנחים שלה?
- מה ההבדל בין "לסמוך על" לבין "לסמוך את" לפי מאמרו של מנחם בגין?
- אילו צעדים ממשלתיים עונים לכותרת "לסמוך על" ואילו צעדים ממשלתיים עונים לכותרת "לסמוך את"?
- בין אילו שני קצוות נמצאת "המדינה הסומכת", וכיצד לדעתכם היה בגין מבין את תפקידיה של המדינה בהקשר של ההתעוררות החברתית בקיץ האחרון?

"הדבר שאנו מכנים אותו בשם 'הצרכים האלמנטריים' [הבסיסיים] של אדם רגיל - אותו הדבר, שהיום הוא צריך להילחם עליו ולבקש פרנסה ולהרעיש עולמות כשאינו מוצא פרנסה זו - כולל חמישה דברים: אוכל, דירה, בגדים, האפשרות לחנך את הילדים והאפשרות להתרפא במקרה של מחלה. בעברית אפשר לסמן זאת בקיצור: מזון - מעון - מלבוש - מורה - מרפא: 'חמש פעמים מ'ים'. ביחס לכל אחד מן הצרכים הללו קיים בכל מדינה ובכל תקופה מושג ידוע על מינימום מספיק. וחובתה של המדינה, על פי 'תרופתי' צריכה להיות: כל אדם שמודיע שהוא דורש את 'חמש המ'ים', צריך לקבל אותן."

זאב ז'בוטינסקי, כתבים, הגאולה הסוציאלית, דער מאמענט, 1934.

- מה המשותף בין דברי מנחם בגין לדברי מורו ורבו, זאב ז'בוטינסקי?
- כתבו הצעה לממשלת ישראל, ברוח דברי בגין ז'בוטינסקי, שתתן מענה למחאה הציבורית בנושא "צדק חברתי".

פורסם במעריב ב-1979. נתרם לארכיון בגין על ידי שמואל כץ.

האם קריקטורה זו של האמן שמואל כץ מתאימה לחזון הכלכלי של מנחם בגין, או של מורו זאב ז'בוטינסקי?

לצד פעילותו של מנחם בגין למען שחרור ארץ ישראל מעול זרים ואמונתו בנקיטת יוזמות צבאיות, על מנת להבטיח את ביטחון מדינת ישראל, כגון השמדת הכור העירקי ומלחמת שלום הגליל, האמין בגין בחשיבות של השגת הסכמי שלום עם מדינות ערב. עם היבחרו לראש הממשלה החל במגעים חשאיים עם נשיא מצרים אנואר סאדאת. מגעים אלו הובילו לביקור סאדאת בארץ ולמו"מ גלוי בין המדינות שהסתיים בחתימת הסכם שלום ראשון בין מדינת ישראל למדינה ערבית. עבור הסכם השלום עם מצרים זכו מנחם בגין ואנואר סאדאת בפרס נובל לשלום.

אולי דווקא אותה יכולת להמיט חורבן מוחלט על כוכב הלכת הקטן שלנו - יכולת שהושגה זו פעם ראשונה בתולדות האנושות - היא שתיעשה, ברצון האל, ביום מן הימים, המקור, הגורם והמניע העיקרי לסילוקם של כל כלי המשחית וההרס מעל פני האדמה; והשלום הסופי, שהדורות הקודמים ייחלו לו והתפללו לבואו, ייעשה נחלת כל העמים. על אף כל הטרגדיות ואכזבות-העבר אסור לנו לעולם לנטוש אותו חזון, אותו חלום אנושי, אותה אמונה בלתי מעורערת. השלום הוא יפי החיים. הוא זריחת השמש. הוא חיוכו של ילד, אהבתה של אם, חדותו של אב, היחד של משפחה. הוא קידומו של האדם, נצחונם של העניין הצודק, התגברותה של האמת, והשלום הוא כל אלה והרבה יותר."

מנחם בגין, בטקס הענקת פרס נובל לשלום באוסלו בירת נורבגיה, 10 דצמבר 1978.

"גבירותי ורבותי, אני בא מארץ ישראל, ארץ ציון וירושלים, ואני ניצב כאן בענווה ובגאווה, כבן העם היהודי, וכאחד מבני דור השואה והגאולה. העם היהודי העתיק העניק לעולם את חזון השלום הנצחי, חזון פירוק הנשק הכללי, ביטול למידת המלחמה ועשייתה. שני נביאים, ישעיהו בן אמוץ ומיכה המורשתי, שחזו את האחדות הרוחנית של בני האדם תחת אלוהים בעוד דבר ה' יוצא מירושלים - העניקו לאומות העולם את החזון הבא, שאותו הביעו במונחים זהים: "וכיתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות. לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה."

...דווקא בתקופתנו... רכש המין האנושי את היכולת להשמיד את עצמו ולהחזיר את כדור הארץ לתוהו ובוהו. בנסיבות אלו, האם יכולים אנו לקיים את אמונתנו בשלום הנצחי, שיבוא ביום מן הימים על המין האנושי? כן אנו צריכים ויכולים.

- לאיזו סיטואציה היסטורית מכוון הצייר?
- מהי "הארץ המובטחת" על פי הקריקטורה של שמואל כץ?
- כיצד ניתן להסביר באמצעות קריקטורה זו, את המתח בין דברי בגין על השלום, ובין דבריו על שלמות הארץ?

פורסם במעריב ב-1980. נתנם לארכיון בגין על ידי שמואל כץ.

- איזה רעיון אוטופי שואב בגין בנאומו מחזון הנביאים. מדוע, לדעתכם, דווקא רעיון זה?
- מדוע, לדעתכם, היה חשוב לבגין להדגיש את מוצאו התנ"כי של חזון השלום העולמי?
- כיצד מקשר בגין בין השימוש ביכולותיו של האדם המודרני להרוס ולתקן את העולם בעזרת הטכנולוגיה לבין חזון הנביאים? מה משמעות קישור זה?
- בגין אומר שאסור לנו לנטוש את חזון השלום על אף 'הטרגדיות ואכזבות-העבר' על אילו טרגדיות הוא מדבר, והאם באמת יש סיכוי לשלום נצחי בין בני האדם, לדעתכם?

"...ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי- ארץ והכה- ארץ בשבט פיו וברוח שפתי ימית לשע. והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו. וגר זאב עם-כבש ונמר עם-גדי ירבע ועגל וכפיר ומריא יחדו ונער קטן נהג בם. ופרה ודב תרעינה יחדו ורבעו ילדיהן ואינה כפקר יאכל-תבן. ושעשע יונק על-חר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה. לא-ירעו ולא-ישחיתו בכל-הר קדשי פי-מלאה הארץ דעה את-הנה פמים לים מכסים."

ישעיהו, פרק י"א, פסוקים ד-ט.

"והיה באחרית הימים יהיה הר בית-יהנה נכון בראש ההרים ונשא הוא מגבעות ונהרו עליו עמים. והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה אל-הר-יהנה ואל-בית אלהי יעקב ויורנו מדרךיו ונלכה בארחתיו כי מציון תצא תורה ודבר-יהנה מירושלם. ושפט בין עמים רבים והוכיח לגוים עצמים עד-רחוק וכתתו תרבותיהם לאתים ונתניתיהם למזמרות לא-ישאו גוי אל-גוי חרב ולא-ילמדו עוד מלחמה. וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד כפי-פי יהנה צבאות דבר."

מיכה, פרק ד', פסוקים א-ד.

"עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן."
מתוך הסיפור: קדיש.